

Grenkobo bratstva zdaj srcé okuša,
 miru ne najde v molku ne v besedi:
 odkar svobodo v grob so nesli dedí,
 le smrtno ptico narod moj posluša.

Do dnà je ranjena slovenska duša,
 ne slišijo je bratje ne sosedi:
 kot strune glas, pretrgane po sredi,
 nič več ne poje, le živeti skuša.

Ker zarje Vidove so se stemnile
 v prokletstvu bratstva, drug, ob času kresa,
 v temó naj zadnje klonejo nam sile?

Molčimo pred nevihto kot drevesa,
 ko zvezde so v oblakih potonile —
 po zemlji gre vihar, glasnik potresa.

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

Ko je mirovna konferenca v Parizu odločila glede slovenskega dela Koroške plebiscit, kakor so ga predlagali nekateri v tem spisu že omenjeni ameriški eksperti, ni to pri nas, kakor tudi ne pri naši slovenski mirovni delegaciji, vzbudilo navdušenja. Vsi smo namreč vedeli, da je narodna zavest koroških Slovencev zelo šibka. Velik del koroških Slovencev je bil popolnoma pod vplivom nemškega kapitala, nemške državne in deželne administracije in raznih nemških političnih strank, ki so raztezale svoje delovanje tudi na slovenske vasi in trge. Takoj spočetka je bilo dvomljivo, da bo plebiscit izpadel ugodno za nas. Zato sta bila slovenski del naše mirovne delegacije v Parizu, kakor tudi deželna vlada v Ljubljani, mnenja, da se mora ta sklep izpremeniti, sklep o plebiscitu razveljaviti, pa naj mirovna konferenca sama določi novo državno mejo na Koroškem po novi ugotovitvi narodnostne meje med nemškim in slovenskim prebivalstvom. Da se doseže ta naš namen, je bil slovenski del naše mirovne delegacije mnenja, da potrebuje politično pomoč domovine.

Takratni predsednik deželne vlade, dr. Janko Brejc, je bil, kakor sem že enkrat omenil, velik avtokrat in je vse zadeve zunanje političnega zna-

čaja zadrževal za sebe in za svoj ožji strankarski krog.* Prvotno so hoteli delegacijo sestaviti kar natihoma, in sicer iz treh oseb, ki so vse pripadale samo eni politični stranki; izbrali so dr. Antona B. Jegliča, ljubljanskega škofa, dr. Antona Korošca, takrat podpredsednika centralne vlade v Beogradu in dr. Janka Brejca, predsednika deželne vlade ljubljanske. Toda dr. Anton Korošec je odklonil, kakor je nekoč pozneje izjavil dr. Janko Brejc „iz etiketnih ozirov do naše mirovne delegacije“.** Ostalim članom takratne deželne vlade ni o vsem tem povedal ničesar. Zato sem n. pr. jaz dva dni popreje odšel v Beograd v zadevah svojega resora. Narodno predstavništvo je zborovalo v starem kraljevem dvorcu na Terazijah, pa sem zato šel kar tja, da poiščem potrebne mi ljudi in ministre in da ne izgubljam časa po raznih ministrstvih, ki so bila tedaj razmetana po vsem mestu. Na hodniku srečam takratnega ministra notranjih zadev, pok. Svetozarja Pribičeviča, ki me začuden nahruli, zakaj nisem odšel v Pariz. Jaz o vsem nisem nič vedel. Odšel sem takoj k predsedniku vlade, ki mi je šele razložil, zakaj gre in da moram vsekakor takoj in nemudoma nazaj v Ljubljano, kar sem seveda storil. Tu sem našel pariško delegacijo že sestavljeno in sicer sta bila določena od bivše SLS škof dr. Anton B. Jeglič in dr. Janko Brejc. Demokratsko stranko sta zastopala njena takratna člana dr. Karl Triller, in dr. Vladimir Ravnihar. Od socijalistične stranke sva bila določena Tržačan Rudolf Golouh in jaz.*** Moral sem takoj dalje, niti toliko časa ni bilo, da bi se kaj pomenili, napravili načrt za delo in zbrali potrebni propagandni material. Tako je prišla delegacija v Pariz pravzaprav praznih rok, razen morda predsednika dr. Brejca, ki je vzel s seboj tudi svojega tajnika g. dr. Andreja Druškoviča. Takoj po prihodu v Pariz, še isto dopoldne, smo se zbrali v bivališču naše mirovne delegacije, v hotelu Beau Site, k skupni seji z našimi delegati na konferenci. Že na pragu me je nekdo predstavil Nikoli Pašiću, ki je dejal, da se itak že pozna. Seveda sem ugovarjal, češ, da imam čast, videti gospoda predsednika prvič, on pa je trdovratno trdil dalje, da se že pozna in da sva se že večkrat ponovno videla. Pri mizi sem sedel poleg Nikole Pašića, občudoval njegovo mirnost in dostojanstvenost in njegove mirne sinje oči, iz katerih je sijala nekakšna milina, da bi bilo težko uganiti, da se skriva za to milino in dobroto star politik in strankar, prekaljen v mnogih in zelo težkih političnih borbah. Navzoč je bil tudi zunanji minister dr. Ante Trumbić, mirovni delegat za Slovence dr. Ivan Žolger, ekspert dr. Otokar Ribař in še mnogi drugi. Prvi je govoril dr. Brejc, ki je ponavljal naše argumente glede nameravanega

* Spominjam se, da sem imel zaradi tega večkrat spore ž njim, kakor tudi takratni podpredsednik dr. G. Žerjav.

** Kako naj se to razume, ne vem.

*** Kako je za moje odsotnosti prišlo do drugačne sestave delegacije in kakšna pogajanja so se vodila med strankami, meni ni znano.

plebiscita in govoril proti temu, da bi morali Jugoslovani zadnje dni zasedeni Celovec zopet zapustiti in se umakniti na staro demarkacijsko linijo. Dr. Ante Trumbić je priporočal uvidevnost in zmernost in je menil, da je treba odlok „Sveta deseterih“ o zopetni izpraznitvi celovške kotline vsekakor upoštevati, čeprav je mnenje Slovencev drugačno. Nikola Pašić je ves čas molčal, samo enkrat se je nagnil k meni in mi zašepetal: „V politiki je treba strpnosti, ne moremo doseči vsega namah.“ Potem je položil roko na mojo ramo in še dodal „pa za deset godina opet će biti rat!“. Spominjam se, da mi je pri tej zadnji besedi šel kar mrz po hrbtu, ker sem bil takrat, kakor večina ljudi v takratni Evropi, mnenja, da vojne dolgo, dolgo več ne bo, ker se je nihče izzvati ne bo upal, niti bi narodi najbrže ne hoteli več ubogati takó, kakor leta 1914. Danes po tolikih letih priznavam, da je imel stari srbski državnik Pašić deloma prav, čeprav še ni prišlo do nove vojne v Evropi. Prepričan pa sem tudi, da bi bila naša severna meja za nas ugodnejša, ako bi vlada v Beogradu odrekla pokorščino odloku „Sveta deseterih“ in bi zasedeno ozemlje zadržala v svoji pesti ter se kasneje sama pogodila z dunajsko vlado odnosno z Avstrijo.

Ta prvi sestanek slovenske delegacije z našo takratno mirovno delegacijo v Parizu ni imel nobenih pozitivnih rezultatov. Določilo se je samo, da je treba obiskati razne politične osebnosti in vplivati na časopise v našem smislu. Meni in Golouhu tudi ni bilo prav, da je predsednik dr. Breje neprestano govoril samo o Koroški, ravno tako ostali delegatje, da pa nihče ni niti načel problema naše meje na zapadu. Vedel sem namreč, da so ameriške jugoslovanske delavske organizacije poslale svojo deputacijo v Washington k predsedniku Wilsonu zaradi slovanskega Primorja, kateremu so tudi izročile posebno spomenico s posebno zemljepisno karto vzhodne obale Jadranskega morja z vsem njenim zaledjem, kjer so bili grobo označeni narodnostni teritoriji Italijanov, Slovencev in Hrvatov.* Prezident Wilson je to deputacijo ameriških delavcev sprejel in poslušal, obljubil ji je, da bo posvetil temu spornemu vprašanju vso pozornost, takó da je bila delavska delegacija z uspehom svojega poseta pri predsedniku zelo zadovoljna, kar je javila s posebnim kabelskim telegramom tudi socialistični stranki v Ljubljano.

Kakor že rečeno, naša mirovna delegacija v Parizu ni mogla nam, novo došlim, glede osebnih intervencij nuditi ničesar, ker je bila sama zelo osamljena. Le ljubljanskega škofa dr. Antona Jegliča je naš delegat dr. Ivan Žolger s pomočjo svojih katoliških osebnih zvez spravil k francoskemu maršalu Fochu. Kaj so se tam pogovarjali, ne vem, ker o tem razgovoru ni ne škof sam ne kdo drugi nič poročal ostalim delegatom. Rudolf Golouh in pisec teh vrst sva se sama odločila, dobiti osebne zveze z voditelji francoske socialistične

* To zemljepisno karto hranim še danes. Spomenico samo publiciram pozneje.

stranke in s klubom socialističnih poslancev v parlamentu, kateremu je tedaj načelovala najbolj jasna glava francoske socialistične stranke, Pierre Renaudel. Vse ostalo pa je ostalo na ramah eksperta dr. Ivana Šveгла, ki je imel zveze z zelo odločilno ameriško delegacijo, kakor sem že povedal.* Po njegovem posredovanju je sprejel 30. maja popoldan predsednika dr. Brejca, škofa dr. A. B. Jegliča, dr. Karla Trillerja, dr. Vladimira Ravniharja, Rudolfa Golouha in pisca teh vrst, ameriški delegat in osebni prijatelj prezidenta Wilsona, polkovnik Edward Mandell House v velikem hotelu Crillon, kjer je stanovala ameriška delegacija. Tolmač za vse je bil dr. Ivan Švegel. Dr. Brejc je Houseju najprej pojasnil skrb, ki jo ima doma mali slovenski narod, ko čuje razna, zanj neugodna poročila o dogajanjih na mirovni konferenci. Zato so v zadnjem trenutku prišli politični predstavniki Slovencev sami v Pariz, da opozoré konferenco na nepričakovano razkosanje, ki preti slovenskemu narodu, medtem, ko je po posegu Amerike v vojno od njenih vojnih ciljev pričakoval svojo popolno narodno osvoboditev in samoodločbo. Uresničitev programa prezidenta Wilsona bi brezdvomno koristila bodočemu miru v Evropi in da se ta njegov namen doseže, so zavezniki in Amerika doprinesli ogromne žrtve v vojni proti nemškemu imperializmu. Slovenski narod nikakor ne bo mogel preživeti udarcev, ki jih hoče sedaj mirovna konferenca s svojimi nerazumljivimi odločbami zadati našemu malemu, miroljubnemu narodu, ko ga namerava razkosati med tri ali celo štiri tuje države.

Polkovnik House, majhen, debelušen in mrk človek, je zatrjeval, da je slovensko vprašanje preučil s simpatijami in da se povsem sklada s profesorjem Johnsonom, katerega je takoj tudi poklical. Prof. D. W. Johnsona, eksperta Amerike, so v Parizu na kratko nazivali „prezidentovega geografa“. Bil je še mlad človek, veselega obraza, ki je v teku razgovora pokazal precej geografskega poznanja Koroške. House je rekel o njem, da je njegov poseben prijatelj in še boljše informiran kakor on sam ter da skupno z angleškimi in francoskimi strokovnjaki zagovarja naše teritorialne zahteve na Koroškem. Ima pa v lastni delegaciji tovariše, ki predlagajo Karavanke kot našo severno mejo in ki so pripravili tudi prezidenta Wilsona do nekih koncesij v tem pogledu. House je pri tem mislil na ameriška eksperta profesorja Daya in Seymourja, naša protivnika v tem vprašanju. Tu smo sedaj prvič čuli od polkovnika Houseja, da rešitev koroškega vprašanja ne bo za nas tako ugodna in preprosta, kakor je to profesor Johnson nekim našim ekspertom ponovno zatrjeval. Še vedno so bila pri Amerikancih v ospredju poročila ameriške študijske komisije z Dunaja, kateri je predsedoval znani profesor Archibald C. Coolidge in katera so se oslanjala na

* Z angleško in italijansko delegacijo pa ni nihče imel nobenega poznanstva izmed vse naše mirovne delegacije. O tem pozneje.

znano potovanje ameriških ekspertov meseca februarja po Koroškem, o čemer sem že pisal. Zaupno se je izvedelo že prej, da je Coolidge predložil prezidentu dve poročili koroške misije, katerih eno so podpisali polkovnik Sherman Miles, profesor Martin in poročnik King. V tem prvem poročilu se sicer priznava slovensko prebivalstvo na Koroškem, vendar se predlaga njegova dodelitev Avstriji zaradi tega, ker to koroški Slovenci sami žele. Svoje posebno poročilo je podal četrti član te misije, prof. Robert J. Kerner (Čeh po rodu), ki pa je predlagal Dravo kot državno mejo, kakor je to sam priznaval, iz oportunitetnih razlogov, da reši za nas kar se še rešiti dá. Sam Coolidge je njegov predlog odklonil in se izrekel za predlog polkovnika Milesa. Usodno je bilo, da naša delegacija v Parizu dolgo ni mogla nič zvedeti, kaj je Coolidge prezidentu pravzaprav predlagal. Zaradi tega je vse do zadnjega sestavljala in izdajala spomenice, v katerih je dokazovala geografsko, historično in gospodarsko enotnost ter nedeljivost celovške kotline ter je takó nevedé podpirala svojega nasprotnika Coolidgeja in njegove eksperte, ki so trdili prav isto in s tem utemeljevali svoj predlog glede Karavank kot naravne meje. Pod vplivom tega našega in nemško-avstrijskega dokazovanja je bil naposled tudi Wilson sam. V prepričanju, da je to tudi v našem interesu, je slednjič odločil, da naj se spor reši s splošnim plebiscitom. Koroških razmer, kakor jih je ustvarila zgodovina dežele že davno pred vojno, seveda ni poznal in razumel. Morda so se Avstrijci Amerikancem tudi nekoliko smilili, ko so morali pristati na delitev Tirolske in ves južni del te dežele vse do Brennerja, prepustiti Italiji. Polkovnik House je sam izrekel bojazen zaradi velikosti teritorija, ki naj glasuje. Opozoril nas je na nemško večino v Celovcu in dejal, da bi plebiscitno ozemlje v skupini A utegnulo spraviti v nevarnost tudi naše plebiscitne uspehe v skupini B. Vsekakor, je rekel, se bo večina ljudstva odločila za Jugoslavijo že radi gopodarskih in finančnih pogojev in bremen, katera bodo naložena z mirovno pogodbo Avstriji. V tem se je seveda motil, nepoznavajoč ne ljudstva ne razmer. Plebiscitni teritorij pa se je pač moral določiti v takšni velikosti, ker smo sami takoj spočetka zahtevali našo bodočo narodno mejo daleč severno nad Celovcem.*

* Ob tem razgovoru mi je živo stopila pred oči skupščina, ki jo je v prvih prevratnih dneh sklical v veliko dvorano bivšega deželnega zbora kranjskega „Narodni svet“. Dvorana je bila prepolna same inteligence. Takratno narodno navdušenje je bilo tako veliko, da se je splošno zahtevala skoraj vsa Koroška za Jugoslavijo. Med temi je bil tudi dr. Brejc sam. Nekateri profesorji so dokazovali s krajevnimi imeni, da je bilo dotično ozemlje nekdanj slovensko, da so imena posameznih vasi in trgov le ponemčena in da spadajo radi tega tudi tisti kraji k Jugoslaviji, pa čeprav je tam sedaj naseljeno prebivalstvo, ki ne govori več slovenski. Tako so nekateri zahtevali ne samo št. Vid na Glini in še druge kraje više na severu, ki so bili morda nekdanj res slovenski, pa so sedaj že davno popolnoma ponemčeni. Takoj so vstali še drugi in zahtevali še več ter podprli svoje trditve

Če bi bili mi že izpočetka uvidevnejši, bi bil tudi plebiscitni teritorij manjši in za nas ugodnejši. V tej miselni zadregi, v katero nas je spravil House s svojimi pripombami, je dr. Ivan Švegel poudaril, da že spočetka nismo zahtevali več, kar še danes smatramo za svojo pravico, in da se pri tem načelnem vprašanju nismo mogli že vnaprej spuščati v taktična ugibanja, ki so morda pravilna, ali pa tudi ne, ker bi se s tem enkrat za zmeraj odrekli ozemlju, ki je bilo in je naše narodno ozemlje. Mirovna konferenca lahko zmanjša — v svoji suverenosti — plebiscitno ozemlje tudi na severu, kakor je to storila na jugu in vzhodu, kjer je bila Mežiška dolina takoj priznana Jugoslaviji, pri čemer smo pri bodočem plebiscitu na Koroškem izgubili zanesljivih 10.000 slovenskih glasov. Predsednik dr. Brejc je še enkrat ponovil, da slovenskemu narodu notranji razplet in razlogi mirovne konference za doslej storjene sklepe niso znani, zaradi tega tudi ne more razumeti, zakaj odločujoče velesile teptajo načelo narodnih mejâ v korist svojih dosedanjih vojnih sovražnikov, a v škodo tistih, ki so se z njimi vsa leta soborili. (Ali je dr. Janko Brejc mislil na Srbe?) Dejal je še, da so koroški Slovenci zašli v sedanji težavni položaj radi zaupanja, ki ga je imela ljubljanska narodna vlada takoj po razpadu Avstrije v ameriške oficirje. Ti so ji svetovali, naj opusti vojaško zasedbo spornega ozemlja in se tako izogne novemu prelivanju krvi, kajti mirovna konferenca bo brezdvomno z veliko simpatijo pravilno in Slovincem v korist določila novo državno in narodno mejo. Ker je pač poslušala ta nasvet ameriških oficirjev, ni naša narodna vlada tedaj na Koroškem vojaško zasedla narodnega ozemlja, temveč se je zadovoljila s provizorno demarkacijsko linijo, ki so jo Nemci najprej meseca januarja in sedaj zopet meseca maja namenoma prodrli, da nas sploh izrinejo iz Koroške. Njihovemu ravnanju mirovna konferenca ni ugovarjala. Radi tega ne bo preostajalo Jugoslaviji drugega kakor da si svojo pravico sama vzame.

Delegacija je že prejšnji dan obiskala tudi nekatere eksperte same, Johnsona, Daya, Seymuerja in Kerneja, ki jim je razložila težavni problem naše severne meje. Gospoda Day in Seymour sta tedaj zatrjevala svojo na-

največ z filološkimi tvorbami, dokler ni postala razprava smešna za vsakega pametnega človeka, ki je vsaj površno poznal takratno povojno Koroško. Nekateri so se tem in takšnim radikalom uprli in svarili pred pretiranostjo. Zaman, bili so prevpiti in so odšli. Tudi poznejša naša propaganda glede Koroške je trpela na pretiranosti in velikih geslih, brez ozira na realni položaj. Ko so kasneje iskali prostovoljce za zasedbo Koroške, teh gromovnikov seveda nikjer ni bilo. Vodilni slovenski politiki, ki so okupirali koroško vprašanje politično za sebe in za svoje politične in osebne ambicije, pa so do zadnjega naivno verovali, da nam bodo drugi podarili, kar si sami nismo znali vzeti. Pa o tem še kasneje. Sedaj, ko je imelo priti na konferenci v Parizu do usodnih odločitev za nas, so se jasno pokazale naša površnost, nepripravljenost in nerealno gledanje na dogodke, razmere in sile, ki so bile tod zapletene v boj. Slovensko Koroško v celoti smo zapravili mi sami!

klonjenost in simpatije do koroških Slovencev in seveda obljubila svojo pomoč. Ko pa je dr. Ivan Švegel opozoril gospoda Seymurja, da bo že tisti dan popoldan ob tretji uri predložen zaveznikom v odobritev načrt mirovne pogodbe z Avstrijo, v kateri utegne biti označena tudi že nova državna meja na Koroškem, je cinično odgovoril: „Potem morate pač med dvanajsto in tretjo uro tekst še izpremeniti.“ Res je bila tisti dan odobritev avstrijske mirovne pogodbe odložena, toda ne zaradi koroškega vprašanja, temveč na intervencijo rumunskega ministra in delegata Bratianu-ja, ki je to dosegel v imenu „Male antante“. Pozneje je, kakor znano, v diktirani avstrijski mirovni pogodbi koroško vprašanje ostalo še odprto — za plebiscit.

(Dalje.)

Tiskovna svoboda

Igo Gruden

Brošur, letakov mešana solata
vsakdanja jed je v dobi konkordata;
po Beogradu vse roké si stiska:
„Bre, zdaj imámo vsaj svobodo tiska!“

R efleksije

O Cankarjevem svetovnem nazoru

Pojem svetovnega nazora se navadno napačno omejuje le na odnos posameznikov do nekaterih abstraktnih vprašanj, ki tvorijo predmet specifično filozofskih razmotrivanj, kot n. pr. vprašanja o bitnosti duha in materije, postanku sveta, bogu itd. in se tako ustvarjajo nekako neminljivi in od nekdanj obstoječi sistemi svetovnih nazorov kot n. pr. idealizem in materializem, monizem in dualizem, teizem, panteizem, deizem in ateizem itd. Sledeč dialektičnemu principu zgodovinskega razvoja sploh ter duhovnega posebej — kajti duhovni razvoj tvori le del celotnega zgodovinskega razvoja človeške družbe — moramo razumevati pojem svetovnega nazora globlje in širše; razumeti ga moramo kot ves kompleks posameznikovih idej, njegovo celotno predstavo o naravi, o človeku in o družbi, njegovo stališče v velikih vprašanjih sodobnosti in predvsem duha, ki preveva vso njegovo ideologijo.

Ali je mogoče istovetiti svetovni nazor kakega Thomasa Moore-a, stremčega za idealom družbenega ustroja, ki naj bi omogočil vsem članom družbe najširše uživanje vseh materialnih dobrin, kar jih zmore ustvariti človeško delo, človeka, vzgojenega v istem duhu humanizma, ki je preveval n. pr. Giordana Bruna, s svetovnim nazorom kakega katoliškega reakcionarja ali kakega puščavnikega asketa, ki je grmel prokletstvo vsemu, kar je od „tega sveta“ v imenu odrešitve in zveličanja „na onem svetu?“ Narobe: katoliški mučenik in „svetnik“ Thomas Moore in mučenik svobodne misli, Giordano Bruno, sta oba otroka iste